

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA TÜRK-ALMAN TİCARETİNDEKİ İKTİSADİ SİYASET

YULUĞ TEKİN KURAT, Ph. D.

İkinci dünya savaşının son safhalarına kadar tarafsızlığı muhafaza etmek suretiyle Türkiye büyük bir siyasi zafer kazanmıştı. Bu başarı hakikaten büyüktü, çünkü Türkiye gerek Mihver ve gerek Müttefik devletler tarafından, kendi saflarında harbe girmesi için yapılan baskılara rağmen, müstakil siyaseti olan tarafsızlık rotasından hemen hemen savaşın sonuna kadar ayrılmamıştı. Fakat harb, Türkiye'nin iktisadi durumuna tesir etmekte gecikmedi. Memlekette kalkınma hareketleri durduruldu ve eldeki bütün mevcut kaynaklar, dışarıdan gelecek her hangi bir tehlikeye karşı savunmak için silâhli kuvvetlerin ihtiyaçlarına sarfedildi. Modern harbte kullanılan yeni silâhları imâl edecek ağır endüstrisi olmayan Türkiye, bunların ithalini ziraat mahsullerinin ihracatı ile karşılamak zaruretinde idi. Fakat Türkiye topraklarında bulunan krom madenleri bu ziraat memleketinin ehemmiyetini artırmıştı. Zira Almanya ve İngiltere harb endüstrisinin başlıca ham maddelerinden biri olan kromu Türkiye'den satın alabilmek için her ikisi de kendilerine en kârlı müşteri süsünü vermeğe çalışıyorlardı. Bilhassa Almanya'nın krom ihtiyacını karşılaması için geniş pazarlara ihtiyacı vardı. Sovyet Rusya hariç, Almanya'nın ticaret yaptığı devletler arasında krom en fazla Türkiye'den temin edilebilirdi. Harbin başlangıcında Alman-Sovyet münasebetlerindeki siyasi dostluk gözden kaçmamakla beraber, iki devlet arasındaki iktisadi anlaşmazlıklar kendini göstermekten geri kalmıyordu. Dolayısıyla Almanya için en iyi krom teklifi Türkiye'den gelebilirdi. İngiltere'nin Türkiye'den krom almaktaki başlıca maksadı ise bu ham maddeye olan ihtiyacından ziyade, Almanya'yı Türk kromundan mahrum etmektir. Zira bu durum dışında Türkiye'nin krom arzı geniş pazarlara sahip İngiltere için fazla bir şey ifade etmezdi. Türkiye ise ithal edeceği ağır silâhlara karşılık yalnız kromunu değil, aynı zamanda ziraat mahsullerinin de satın alınmasını şart koşuyordu. İşte ikinci Dünya Savaşında Türk-Alman ticaretindeki iktisadi politika ancak bu meselelerin çerçevesi içinde mütalâa edilebilir.

İkinci Dünya Savaşından on sene kadar evvel Almanya Türkiye'de ticarî bir köprübaşı kurmaya muvaffak olmuştu. Lozan andlaşmasından altı yıl kadar bir zaman geçtiği halde, İtilâf devletlerine karşı Türkiye'nin duyduğu soğukluk henüz zail olmamış, buna ilâveten aynı hissin Almanya tarafından paylaşılması, Türkiye'nin batı Avrupa'dan yapılacak herhangi bir sermaye veya iş teklifine yanaşmaması, eski mağlup müttefikin (yani Almanya'nın) işine yaramıştı. Nitekim Alman profesörleri, teknisyenleri ve inşaat firmalarına Türkiye'de iş sahaları bulunuyordu.¹ Sonra 1929 ve 1939 yılları arasında Almanya'nın Türkiye'ye ihracatı % 15'den % 47'ye ve ithalâtı % 13'ten % 43'e yükselmiştir.² Fakat harb bulutları iki devlet arasındaki normal ticaret münasebetlerini karartmaktan geri kalmadı. Zaten Türkler uzun zamandanberi İtalya'nın Akdeniz'deki niyetlerinden şüpheleniyorlardı. Üstelik Hitlerin de Mussolini'yi destekler bir tavır takınması, Türklerin eski müttefiklerine karşı besledikleri iyi niyetleri bozuyordu. Türkiye ve Almanya arasında 25 Haziran 1938 tarihinde imzalanan kredi ve ticaret andlaşması 1939 Temmuzunda sona eriyordu. Fakat andlaşma gereğince her iki devlet taahhütlerini kesmek veya yenilemek hususunu 1939 yılı Mayısında karara bağliyacaktı. Çok muhtemeldir ki, Türkiye Mayıs yerine sonbaharda müzakerelere geçmeyi istemekte samimî davranıyordu.³ Fakat 23 Ağustos 1939 Sovyet-Alman paktı imzalanınca, Türkiye ticaret andlaşmasını yenilemeyi katiyetle red etti ve Almanya ile yapılan ticaret, doğrudan doğruya zararların telâfisi esasına bağlandı. Böylece ticaret âdeta durakladı, ancak klining sistemi ile çok ufak bir mikyasta ithalât ve ihracat yapılmakta idi.⁴

Diğer taraftan Türkiye Dışişleri bakanı Saraçoğlu'nun Türk-Sovyet saldırmazlık paktını garantiye bağlamak maksadı ile 1939 Eylülünde Moskova'ya yaptığı seyahat müsbet bir netice vermemişti. Bunun faydalı bir tepkisi İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'ye yaklaşmaları oldu ve 19 Ekim 1939 tarihinde Müttefiklerle bir andlaşma imzalandı. Hâdiselerin bu şekilde gelişmesiyle Türkiye ekonomisinin

¹ G. Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, (New York, 1952) spf. 139.

² C. E. Black and E. C. Helmreich, *Twentieth Century Europe*, (New York, 1950) spf. 587.

³ Unsigned Memorandum of the Economic Policy Department, 7 Nov 1939, Doc. 391, *Documents on German Foreign Policy*, (Washington D.C. 1954), Vol. VII, p. 453

⁴ W. N. Medlicott, *Economic Blockade*, (London, 1952). Vol. I, p. 271.

ister istemez İngiltere ve Fransa'nın nüfuzu altına gireceği neticesine kolaylıkla varılabılırdı. Nitekim Saraçoğlu *France Soir* gazetesinin muhabirine verdiği bir demeçte Fransa ve İngiltere ile iktisadi münasebetleri süratle geliştirmek ve Alman ekonomisinden uzaklaşmak istediğini açıkça söylemişti. Bunu yapmakla kliring sisteminden Türkiye'yi kurtaracağını ve normal ticaret münasebetlerinin yeniden kurulacağını belirtmişti.⁵

Saraçoğlu'nun isteği Müttefiklerin lehine bile olsa, Türkiye'nin Alman piyasasından çekilmesi ekonomisi için faydalı değil aksine zararlı olurdu. Türkiye'de köylü nüfusunun gelirinin büyük bir kısmını Almanya'ya satılan ziraat mahsulleri sağlamakta idi. Bu maddeler umumiyetle standard olmadıklarından dünya piyasasına arz edilecek durumda değildiler. Böylece Türk ziraat istihsalini destekleyen yegâne piyasa Almanya'da bulunuyordu. Buna mukabil Almanya'dan makina ithal edilmekte ve bunların yedek parçaları da başka yerde bulunmamakta idi. Bu sebeplerden ötürü sınai maddeler ithaline karşılık Türkiye'nin mahsulünü İngiltere ve Fransa'da satmak teşebbüsü pek semere vereceğe benzemiyordu. İngiltere siyasi durumu nazarı itibare alarak Türkiye ile alış-verişe kalkışsa bile, bu ancak muvakkat bir zaman için devam edebilirdi. Çünkü İngiltere kendi dominyonları ile olan ticarî menfaatlerini ön plânda tutmaya mecburdu. Görülüyor ki, eğer Türkiye Almanya ile olan ticaret bağlarını koparacak olursa, Almanya gibi en iyi müşterisini kaybetmiş olacaktı.

Zaten çok uzağa gitmeğe hacet kalmadı ve 1939 Eylülündeki hâdiseler tehlike çanını çalmağa başladılar. Türkiye'nin Almanya ile ticaret andlaşmasını yenilememesi, Türk müstahsilini endişelendirmişti. Zira o yılın mahsulü elde kalmıştı. Eğer Müttefikler bu mahsule bir mahreç bulamazlarsa, Almanya ile ticaret mecburî olarak yeniden başlayacaktı. Ankara'daki İngiliz büyük elçisi Knatchbull-Hugessen Londra'ya gönderdiği telgrafta mahsulün ihracat için beklediğini ve durumun nazik bir safhaya girdiğini bildiriyordu. Eğer İngiltere'nin menfaati Türkiye'nin Almanya'ya krom satmamasını gerektiriyorsa bu ancak Türk ziraat mahsullerinin çok miktarda İngiltere'ye ithal edilmesiyle mümkün olabilecekti. İngiltere İaşe Bakanlığı 11000 ton

⁵ Unsigned Memo. of German Econom. Policy. Dept. 7 Nov 1939, Doc. 391. *Documents on German Foreign Policy*, Vol. VII, p. 454.

kuru üzüm ile 5000 ilâ 9000 ton kadar kuru incir ithalini düşünüyordu⁶, fakat bu miktar Türkleri memnun etmekten çok uzaktı.

Bu suretle Türkiye dış ticareti hal edilmesi güç bir mesele ile karşılaşmıştı. Almanya'ya gelince, o da Türkiye ile olan ticaret münasebetlerinin sekteye uğramasından memnun kalmamıştı. Bu ticaret krizinin başlangıcını Almanya'nın İtalya ve Rusya ile yaptığı paktlar hazırlamışsa da, asıl mesul şahıs Hitler'den başkası değildir. Hitler 14 Mayıs 1939'da Türkiye'ye artık harb silâhlarının verilmemesini emretmişti⁷. Führer her nedense Türklerin günün birinde bu silâhları Almanya'ya karşı kullanmalarından endişe ediyordu.⁸ Hitler'in bu kararından sonra, evvelce ismarlanan *Skoda* topları ve 60 *Messerschmid* tayyaresinin teslim edilmeyişi ve bu hususta makul olmıyan bazı sebeplerin ileri sürülmesi Türkleri çok kızdırmıştı. Havanın bu kadar elektrikli olmasına bakmaksızın, Almanlar 1939 Ağustosunda hâlâ harb malzemesine dair taahhüdün kaldırılması şartı ile 1938 ticaret anlaşmasını yenilemek amacını güdüyorlardı. Maksadlarına baskı yaparak erişmek için Türk mahsullerine ait ithal permilerini iptal etmek gibi bir gösteride dahi bulundular.⁹

Fakat Türkiye'nin iyi bir piyasaya olduğu kadar Almanya'nın da kroma ihtiyacı vardı. Türkler krom ihracatı ile diğer maddelerin ihracatı arasında büyük bir tefrik yapmakta idiler. Elleriindeki kromu ancak harb malzemesi karşılığında satmak istiyorlardı. Almanya ise Eylül ve Ekimde yapılan temaslarda krom ithaline dair bir garanti almaksızın müzakerelere girişmemekte ısrar ediyordu. Fakat Almanya'nın takip ettiği bu siyaset gerek Türkiye'ye ve gerek İngiltere'ye Führer'in kroma ne kadar çok ihtiyacı olduğunu göstermişti. Alman İktisat Bakanlığı bu şekilde çekimser davranmak suretiyle eninde sonunda Türklere kendi şartlarını kabul ettireceğini sanıyordu. Fakat Almanya'nın Ankara'daki büyük elçisi von Papen bu hatalı siyaseti ilgili mercilere bildirdi.¹⁰ Harb malzemesini kesmek şöyle dursun hattâ yedek parçaların bile gönderilmemesi Türkiye'yi fazla bir zarara

⁶ W. N. Medlicott, *Economic Blokade*, I, 272.

⁷ Unsigned Memo. of Econ. Policy Dept., 7 Nov 1939, *Docum. on German Foreign Policy*, VII, 452.

⁸ F. von Papen, *Memoirs*, (Transl. by B. Connell, London 1952) p. 488.

⁹ Unsigned Memo, 7 Nov 1939, 453.

¹⁰ Papen to Wiehl, 21 Feb, 1940, Doc. 625. *Docum. on German Foreign Policy*, VIII, 790-1.

sokmuş olmazdı. Çünkü Fransa ve İngiltere evvelce Polonya için ayrılmış harb malzemesini isterlerse Türkiye'ye gönderebilirlerdi. Sonra, başlıca bir ziraat memleketi olan Türkiye için endüstri henüz fazla bir şey ifade etmiyordu. Yedek parça kıtlığı yüzünden bazı fabrikalar kapansa bile, İngiltere bazı zarurî ihtiyaçları karşılamak suretiyle yardımda bulunabilirdi. Von Papen'in bu ikazları üzerine, Almanlar harb malzemesi vermeyecek olurlarsa yalnız kromu kaybetmekle kalmayıp üstelik bütün Türkiye ekonomisini de Müttefiklerin nüfuz sahasına bırakacaklarını anlamışlardı. Bundan başka Almanya'nın pamuk, tütün ve zeytinyağı gibi istihlâk maddelerine de ihtiyacı vardı. Führer askerî malzeme vermemekte ısrar ettiği takdirde bu istihlâk maddeleri de İngiliz pazarına gönderilebilirdi.

Böylece Almanya siyasetini yumuşattı ve Türkiye krom maddesinde tâviz verdiği takdirde harb malzemesi ve yedek parçalar ithal edebilecekti. Türkiye ile bu şartlar üzerinde uzlaşırsa, Almanya senede 80.000 ton krom ithal edeceğini umuyordu; zaten 1938 Ekiminden 1939 Ekimine kadar geçen bir yıl zarfında Türkiye'den yukarıdaki tonajda Krom ithal edilmişti, hattâ Almanya zarurî bir minimum olan 60.000 tona dahi razı idi¹¹. Dışişleri Bakanlığı genel sekreteri Menemencioğlu ise ancak 30.000 ton üzerinden lâf açmış ve sonra bu teklifini de geri alacak gibi olmuştu. Ancak Erzincan zelzelesi felâketi üzerine gönderdiği ilâç ve röntgen malzemesi sayesinde Almanya'nın Türkiye'den ithal ettiği krom 1938 Ekiminden 1940 Aralığı sonuna kadar 104, 156 ton gibi bir maksimuma yükselmişti¹².

Öte yandan 19 Ekimde Müttefikler ile yapılan andlaşmadan hız alan İngiltere, Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı krom ihracatını durdurmast için müzakerelere geçmek istiyordu. Türkiye Almanya'ya yaptığı krom ihracatını kesmeye hazırды, ancak İngiltere'nin senede 200.000 ton krom ithal etmesini şart koşuyordu. Buna ilâveten İngiltere 8 ilâ 10 milyon T.L. değerinde tütün, 10 ilâ 15 bin ton kadar fındık ve 10.000 ton da kuru incir almalıydı. İngiliz İaşe Bakanlığı bu şartları kabule hazırlanırken Türkiye krom fiyatını yükseltti (bk. s. 101) ve bu hareket Londra çevrelerinde iyi karşılanmadı. Bütün bu siyasi mülâhazalara rağmen hakikat şu idi ki, Müttefikler Türk mallarına Alman piyasasındaki avantajları sağlayamazlardı, zira Müttefikler

¹¹ Wiehl to Papen, 5 Oct. 1939, Doc. 330, ibid. p. 257.

¹² *Başvekâlet İstatistik Yılığ*ı (Ankara 1946), Cilt XV, s. 380.

Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı ihracatı kendileri alacak olurlarsa bu malların hepsini denize dökmekten başka bir çare bulamayacaklardı. Aynı zamanda 19 Ekim anlaşmasını imzalayan Türkiye, Almanya'ya harbte kullanmaya yarayan maddeleri ihraç etmemek gibi bir taahhüd altına girmiş görünüyordu. Saraçoğlu hâlâ İngiliz tekliflerini müsait karşılıyordu, nitekim 9 Aralık 1939'da Müttefikler silâh ve makina aksamı temin ettikleri takdirde, Türkiye'nin Almanya ile ticaret münasebetlerini keseceğini Knatchbull-Hugessen'e söylemişti¹³. Fakat, 1940 Ocağındaki durum, harb ekonomisiyle imkânları tahdide uğramış İngiltere'nin Türkiye'nin istediği maddeleri temin etmesi şöyle dursun, hattâ Türkiye'nin Alman piyasasına sürdüğü malları dahi alacak bir halde olmadığını meydana koymuştu. İngiltere'nin arzı Türkiye'nin talebinin ancak % 5 ini karşılamaktaydı¹⁴.

Bu şartlar karşısında Türkiye, Alman tekliflerini uygun buldu ve 1940 Martunda yapılan bir andlaşma gereğince Almanya Türkiye'ye tayyare, top ve motorlu vasıta ve telsiz istasyonlarına ait yedek parçaları ve Alman yapılı vapur aksesuarları ihraç edecek, karşılığında 5.200.000 sterling değerinde deri, debagat maddesi, meyan kökü, zeytinyağı ve tiftik alacaktı. Mamafih İngilizler Alman-Türk ticaretini kesmek için mücadeleyi bırakmamışlardı. Nitekim 1939 sonbaharında yapılan kuru yemiş andlaşması gereğince Türkiye'nin İngiltere'ye kuru üzüm ihracatı 2 milyon sterlingi bulmak suretiyle bu maddeler üzerinde Almanya'yı geçmişti¹⁵. Fakat yine de bu kuru yemiş satışı Türkiye ile İngiltere arasınba bir harp ticaret anlaşması akdini sağlamazdı. Zira, Türkiye tütün, zeytinyağı ve pamuğunu satmak istiyordu. Gerek Almanya ve gerek İngiltere pamuk fiyatını çok yüksek bulmuşlar (kilosu 69,5 kuruş), fakat Almanya tütün ve zeytinyağı ithalinde Türkiye'yi İngiltere'den daha fazla memnun etmişti. İngiltere 1940 ve 1944 yılları arasında Türkiye'den bir kilo olsun pamuk almamış, buna mukabil Almanya 1942 de 1318, 1943'te 1580 ve 1944'te 3325 ton pamuk ithal etmiştir.¹⁶

Krom ihracatı ise Türkiye'nin dış münasebetlerine tesir eden en mühim bir mevzu olmuş ve Ankara hükümeti Almanya'dan temini

¹³ W. N. Medlicott, *Economic Blockade*, I, 274

¹⁴ Aynı eser, s. 277.

¹⁵ *Istatistik Yıllığı*, Cilt XV, 372.

¹⁶ Aynı eser, s. 277.

mümkün olan büyük bir kârı gözden çıkartarak taahhütlerini yerine getirmişti. 1939 Ekimi andlaşması gereğince Türkiye'nin Almanya'ya krom ihracatı 1941 başında durmuş ve ancak 1943'ten sonra yeniden başlamıştır. Müttefiklerle yapılan krom görüşmeleri ise istenilen neticeyi vermemişti. Önce 8 Ocak 1940 tarihinde bir ön andlaşma imzalanmıştı. Buna göre andlaşma iki yıl devam edecek ve bu müddet bitince tarafların rızası olsun olmasın bir sene için uzatılacaktı. Bu şartları kabul etmekle beraber Türkiye Müttefiklere senede 200.000 ton krom satmak istiyordu, fakat Müttefikler bunu Türkiye'nin teklif ettiği fiattan almağa yanaşmadılar. Zira, evvelce krom fiatı Londra borsasına göre ton başına 16 lira 90 kuruş olarak ayarlanmıştı. Fakat Türkiye fiatı artırıncı (bk. s. 99), Fransızlar 90.000 ton gönderilmesi şartıyla ton başına 29 lira 30 kuruş ödemeyi kabul ettiler.¹⁷ Fakat Fransa'nın Almanlar tarafından işgali işleri karıştırdı ve İngiltere ile Türkiye arasındaki fiat müzakereleri 1941 yılı sonuna kadar sürüklendi durdu. Bu yüzden 1940'tan 1942 sonuna kadar İngiltere'ye krom ihraç edilemedi. Mamafih Türkiye Amerika Birleşik Devletleri gibi iyi bir müşteri bulduğundan, bu memlekete yaptığı krom ihracatı her yıl bir az daha arttı.¹⁸ Nihayet İngiltere 1943 yılında 25.973 ton krom alabildi.

Türkiye krom ihracatının harb siyasetine bağlı olduğunu söylemeğe lüzum dahi yoktur; bunun en canlı misali, 1941 Haziranında Almanya'nın Rusya'ya karşı harb açmasından sonra kendini göstermiştir. Türkiye'nin böylece Karadeniz'den gelecek müşterek bir Rus-Alman harekâtına dair endişeleri zail olmuştu. Saraçoğlu bu husustaki memnuniyetini şu sözlerle belirtmişti: "Ce n'est pas une guerre, c'est une croisade" (Bu sadece bir harb değil, bu bir Haçlı Seferidir).¹⁹ Nihayet 9 Ekim 1941'de Almanya ve Türkiye arasında senede 90.000 ton krom ithalâtına karşılık, harb malzemesi ihraç edilmek üzere bir ticaret andlaşması imzalandı. Almanya İkinci Dünya Savaşının en muvaffakiyetli anlarını yaşıyordu; buna bakmaksızın Türkiye İngiltere'ye karşı olan taahhüdlerinden asla vaz geçmiş değildi. Almanya'ya yapılacak olan krom ihracatına ancak 1943'ten itibaren,

¹⁷ W. Medlicott, *Economic Blockade*, p. 605.

¹⁸ 1940 da 72, 929; 1941 de 86, 208 ve 1942 de 116,848 ton Bk. *Başvekalet İstatistik Yıllığı* Cilt XV, s. 380.

¹⁹ Von Papen, *Memoirs*, p. 479.

yani İngiltere ile yapılan krom andlaşması bittikten sonra başlanacaktı. Görülüyor ki, Türkiye'nin Almanya ile ticaret münasebetlerini kuvvetlendirmesi İngiliz menfaatlerine hanel getirecek şekilde ayarlanmamıştı. Fakat bilhassa top çeliği imalinde kullanılmak üzere Almanya'nın 1942 yılında çok fazla kroma ihtiyacı vardı ve durum endişe verici bir safhaya girmişti. Bu sebepten ötürü İktisad Bakanlığı yardımcı Bakanı Clodius ihracatın daha evvel başlamasını istedi. Türkler bu müracaata aldırış etmediler. Türk-Alman krom müzakerelerinin sona erdiği gece, Karpiç lokantasında bir İngiliz gazetecisi Orkestradan "Chrome, Chrome Sweet Chrome" (Krom, krom, tatlı krom) parçasını çalmalarını istedi. Caz bu isteği yerine getirdikten sonra, repertuarına şu parça ile devam etti "I can't give you anything but love, baby" (Sana aşkımdan başka verecek hiç bir şeyim yoktur, cicim) ²⁰.

Böylece Almanya 1942 yılında Türk kromundan mahrum kalmıştı, fakat artık İngiltere'nin elinde 1943 ihracatını durduracak hiç bir imkân kalmamıştı. Türkiye'de bu esnada kromuna karşılık hem Müttefiklerden hem de Almanya'dan harb malzemesi ithali için çok büyük fırsatlar ele geçirmiş bulunuyordu. Saraçoğlu İngilizlere Almanya'ya vâdedilen 90.000 ton dışında istedikleri kadar krom alabileceklerini söyledi. ²¹ Fakat İngilizler, Türk-Alman krom andlaşmasından ortaya çıkan bir güçlkle karşılaştılar, çünkü ham krom madeni için daha düşük bir fiyat bekliyorlardı. İngiliz Levazım Bakanlığının kromu, teklif edilen yüksek fiattan almaya hiç de niyeti yoktu, fakat 1943 Mayısında krom ithaline teklif edilen fiyat üzerinden başlamak mecburiyeti hasıl oldu. Aksi takdirde bütün Türk kromunun Almanlara satılması ihtimali İngiltere'yi ürkütmüştü. ²²

Almanya'nın Türkiye'den krom ithalâtı 1943'te 13,564 ton ve 1944'te 56,649 tonu buldu. Görülüyor ki, senelik 90.000 tondan Almanya istifade edememişti. Almanya'nın harbi kaybetmeye başlaması ve bunun bir neticesi olarak ta Türkiye'ye göndermeyi taahhüd ettiği harb malzemesinin zamanında teslim edilmeyişi üzerine Ankara hükümeti Müttefikler lehine güdülen bir tarafsızlık siyaseti takip etmeye başladı ve Almanya'ya krom ihracatını 20 Nisan 1944 tarihinde

²⁰ Knatchbull-Hugessen, *Diplomat in Peace and War*, (London 1949), p. 172.

²¹ W. N. Medlicott, *Economic Blockade*, (London 1958), Vol. II, 240.

²² W. N. Medlicott, *Economic Blockade*, (London, 1958) vol II, p. 241.

durdurdu. Bununla 2 Ağustosta (1944) tamamiyle kesilecek olan siyasi ve iktisadi münasebetlerin ilk işareti verilmiş oldu.

Artık 1944 ilkbaharı sonunda Almanya'nın harbi kaybettiği aşikârdı; bu durum karşısında Türkiye Almanya ile olan ticaretinde kromunu kesmiş bile olsa, iktisadi münasebetlerini devam ettirmesi ileride aleyhine kaydedilecek bir netice doğurabilirdi. Bilhassa Stalingrad zaferinden sonra Rusya'nın Türk-Alman münasebetlerine yaptığı devamlı hücumlar siyasetin değiştirilmesi gerektiğini gösteriyordu. Tarafsızlığın artık kendisine fayda değil bilâkis zarar vereceğine kani olan Türkiye, Müttefiklerinin safına geçmekte tereddüd etmedi. Aslında ne İngiltere ve ne de Almanya Türkiye üzerinde giriştikleri "Krom harbi"nde gayelerine ulaşamadılar. Gizliden gizliye yapılan bu harbteki zafer ise gerçekten Türk diplomasisinin eseri olarak kabul edilmelidir.
